

ΦΩΤΗΣ ΝΙΚ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

Το θέατρο στην Καρδίτσα και στην περιοχή της (1881-2002), Καρδίτσα, Έκδοση Δήμου Καρδίτσας 2003 (Ιστορικά Καρδίτσας, τόμος Β'), σ. 684 (μεγάλου μακρόστενου σχήματος), 949 εικ. ISBN 960-87013-0-9

Πρόκειται για έργο μνημειώδες, όπου ο συγгр. έχει την ευκαιρία να συγκεντρώσει ένα μέρος των μελετημάτων του για το θέατρο στη Θεσσαλία, ερασιτεχνικό και επαγγελματικό, από την απελευθέρωση έως σήμερα, ακόμα και κουνιοθέατρο και Καραγκιόζη, σε μια νέα σύνθεση σ' έναν ενιαίο τόμο. Και οι φωτογραφίες και οι μακέτες σκηνικών, που έχουν αδικηθεί στην οπτική τους εμφάνιση στις παλαιότερες εκδόσεις των μελετημάτων του κ. Βογιατζή, τώρα δείχνουν όλη τη γοητεία και αίγλη που έχουν. Μένει να ευχηθεί κανείς να βρεθούν και άλλοι Δήμοι, των Τριχάλων, της Λάρισας, του Βόλου, να παρουσιάσουν τη θεατρική ιστορία της πόλης τους σ' έναν τέτοιο τόμο, που αντιπροσωπεύει ολόκληρη την ιστορία και τον πολιτισμό ενός αστικού κέντρου της επαρχίας. Το όφελος είναι διπλό: προβάλλεται η ίδια η πόλη τους στην ιστορική της διαδρομή μέσα στον 20ό αιώνα—στην περίπτωση της Καρδίτσας αναδεικνύεται από τις αρχές του αιώνα ένα πολιτισμικό κέντρο, το οποίο εν πολλοίς είναι άγνωστο και σήμερα έχει χάσει την αίγλη του, την οποία προσπαθεί να ξανακερδίσει— και κλείνει ένα κενό στην θεατρολογική χαρτογράφηση της τεκμηρίωσης θεατρικής δραστηριότητας στην ελληνική επαρχία: γιατί τα περισσότερα μελετήματα του κ. Βογιατζή αναφορικά με την Καρδίτσα είναι δημοσιευμένα σε τοπικά περιοδικά (*Γνώση και Γνώμη*) ή στον επαρχιακό Τύπο. Τέτοιοι συνθετικοί τόμοι, που αναλύουν και τεκμηριώνουν τη θεατρική δραστηριότητα και στα περίχωρα της πόλης και στα χωριά του Νομού διευκολύνουν αφάνταστα το έργο της θεατρικής ιστοριογραφίας, η οποία προσπαθεί να συλλέξει στοιχεία από τον επαρχιακό Τύπο και να καλύψει με διδακτορικές διατριβές τα κενά της έρευνας σχετικά με τη θεατρική δραστηριότητα στην ύπαιθρο και στα τοπικά αστικά κέντρα κυρίως μέσα στον 20ό αιώνα (βλ. Β. Πούνγερ: «Το θέατρο στην ελληνική επαρχία», στον τόμο: *Το θέατρο στην Ελλάδα. Μορφολογικές επιστημονικές*, Αθήνα 1992, σσ. 331-371). Το αποτέλεσμα, όπως δείχνει η μονογραφία του κ. Βογιατζή για την Καρδίτσα, ξεπερνά κάθε προσδοκία.

Πρέπει να αναφερθεί επίσης πως οι παλαιές φωτογραφίες συντελεστών μιας παράστασης, από την ίδια την παράσταση, από τους χώρους που έγινε η παράσταση, των κτιρίων και δημοσίων χώρων, τους ερασιτέχνες ηθοποιούς που ποζάρουν, τις καλλονές και δεσποινίδες του Ωδείου, τις σχολικές τάξεις, τους διανοούμενους της πόλης κτλ., όχι μόνο εμπέμπουν μια ιδιαίτερη αύρα που δημιουργεί νοσταλγία και στοχασμό (σχετικά με τη φτώχεια και εξαθλίωση κυρίως στα χωριά, τα καλοντυμένα ή κακοντυμένα νεαρά άτομα, τις θεατρικές παραστάσεις της Αντίστασης κτλ.), αλλά αποτελούν εξέχοντα ντοκουμέντα για μια σειρά άλλων επιστημών της ανάλυσης του πολιτισμού, όπως για τη λαογραφία, την ενδυματολογία, τις διαφυλικές σχέσεις, την ιστορική κοινωνιολογία, την πολιτισμική ιστορία, την ιστορία των πόλεων, της εκπαίδευσης και των δημόσιων θεσμών κτλ. Μια ολόκληρη εποχή περνάει μέσα από τις εικόνες.

Και ξεφυλλίζοντας τον τόμο αυτό νιώθει κανείς την αλήθεια των όσων λένε οι παιδαγωγοί, πως στο σχολικό θέατρο και στις παραστάσεις των μαθητών σημασία δεν έχει τόσο το αποτέλεσμα αλλά η ίδια η ενασχόληση, η διαδικασία, οι πρόβες και η κοινή προσπάθεια και περιπέτεια. Αυτό ισχύει και για ένα μεγάλο μέρος του επαρχιακού θεάτρου, όπου το ερασιτεχνικό κομμάτι είναι συνήθως και το μεγαλύτερο—σε μια εποχή που δεν υπήρχε ακόμα η τηλεόραση και τα computer, η θεατρική κίνηση με φορείς τους ίδιους τους κατοίκους της επαρχίας ήταν ένα ισχυρό αντίδοτο στην απομόνωση και τη μονοτονία, την πλύξη και τον πνευ-

ματικό λήθαργο. Αλλά το επαρχιακό θέατρο διαφυλάσσει και εκπλήξεις στον ερευνητή: η μορφή του Κώστα Παύλου (1914-1962) (βλ. και Φώτη Νικ. Βογιατζή: *Η Θεσσαλική ζωγραφική (1500-1980)*, Αθήνα 1980, σσ. 254 εξ.) και οι σκηνογραφίες που φιλοτέχνησε για το ερασιτεχνικό και σχολικό θέατρο της Καρδίτσας και το θέατρο της Αντίστασης, η προσωπικότητά του, ανήκει στη χορεία των σημαντικών Ελλήνων σκηνογράφων του 20ού αιώνα, που αφομοίωσε το ευρωπαϊκά ρεύματα των αρχών του αιώνα, με τις σκηνογραφίες του Edward Gordon Craig και Adolphe Appia, τις σκάλες και κλίμακες της εξπρεσιονιστικής σκηνης κτλ. Το μεγαλείο των συνθέσεων αυτών δείχνουν τώρα οι έγχρωμες φωτογραφίες από τις μακέτες που σώζονται. Τη σημασία της ξεχασμένης και άγνωστης καλλιτεχνικής αυτής προσωπικότητας είχα τονίσει σ' έναν πρόλογο ενός εκτενέστατου άρθρου του κ. Βογιατζή για την θεατρική ιστορία της Καρδίτσας στο περιοδικό *Γνώση και Γνώμη* (Δ' 1985 και Ε' 1986), ο οποίος αναπαράγεται εδώ προλογικά μαζί με έναν σύντομο πρόλογο που έγραψα, το 1995, για το άρθρο του ίδιου «Το Θέατρο Σκιών στην Θεσσαλία» (σσ. 11 εξ.).

Σ' ένα εισαγωγικό σημείωμα, «Δύο λόγια» (σσ. 13 εξ.), ο συγгр. εξηγεί περιεχόμενα και πηγές από προηγούμενες εργασίες του και δίνει τις απαραίτητες ενχαριστίες. Μια αναλυτική παρουσίαση του τόμου πρέπει να περιοριστεί αναγκαστικά σχεδόν στην αναφορά των περιεχομένων, γιατί η γοητεία του δεν περιγράφεται με λόγια: είναι τόσο το οπτικό υλικό με σχεδόν 1000 φωτογραφίες, σκίτσα, μακέτες κτλ., που η λεκτική παρουσίαση δεν μπορεί να αντικαταστήσει το ξεφύλλισμα. Μακάρι να είχε κάθε πόλη και κάθε νομός τον Βογιατζή του! Η μακρόχρονη έρευνα στα τοπικά και οικογενειακά αρχεία, οι προσωπικές γνωριμίες και σχέσεις, η γενική δικτύωση και διείσδυση στο χώρο δεν μπορεί συνήθως να επιτευχθεί από μη ντόπιο ερευνητή, χωρίς το μεράκι και τη νοσταλγία για τα περασμένα του τόπου του. Η θεατρική ιστοριογραφία της επαρχίας βσιάζεται σε τέτοιες προσπάθειες και σε τέτοιους ανθρώπους: ο κατάλογος των δημοσιευμάτων του κ. Βογιατζή για το θέατρο της Θεσσαλίας (σ. 7) το μαρτυρεί.

Το πρώτο μέρος της μονογραφίας έχει τον τίτλο «Ο ρόλος των παραδοσιακών καφέ-θεάτρων και οι επισκέψεις επαγγελματιών θιάσων στην Καρδίτσα μετά την απελευθέρωση (1881)». Λόγω έλλειψης ειδικού θεατρικού κτιρίου, οι επαγγελματικοί θιάσοι που επισκέπτονταν την πόλη έδιναν παραστάσεις σε καφενεία ευρωπαϊκού τύπου. Το μέρος αυτό χωρίζεται σε δύο κεφάλαια: «Επισκέψεις επαγγελματιών θιάσων στην Καρδίτσα (1881-1900) και τα καφέ-θέατρα “Μεγάλο Καφενείο” και “Γυαλί Καφενείο”» (σσ. 24 εξ.) –πρόκειται για καφέ-σαντάν– και «Επισκέψεις επαγγελματιών θιάσων στην Καρδίτσα (1900-1940) και τα καφέ-θέατρα “Νέον Κέντρον” (μετέπειτα «Εθνικόν») και “Άρην”» (σσ. 29 εξ.): στο χρονικό διάστημα 1920-1940, όπου η αστική ανάπτυξη της πόλης βρισκόταν στο ζενίθ, μαρτυρούνται επισκέψεις ονομαστών θιάσων, όπως των Κοτοπούλη, Βελκή, Νέζεζ, Ιατρίδου, Αυλωνίτη, Αττί, Μένδρη, Καρούσου, Αλίκης, Τραϊφόρου κτλ.

Ακολουθεί ύστερα το δεύτερο μέρος, «Το θέατρο στην Καρδίτσα», που καλύπτει τα κεφάλαια 3-15 και ένα μεγάλο μέρος του βιβλίου (σσ. 47-364). Η αστική ανάπτυξη της πόλης και η belle époque του Μεσοπολέμου διακόπηκε βίαια με τον Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, την Κατοχή και τον Εμφύλιο, και οι προσπάθειες επανασύνδεσής της με το λαμπρό παρελθόν δεν επέτυχε πλήρως. Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με «Τα πρώτα μεταπελευθερωτικά βήματα –Η περίοδος των σχολικών διαλόγων (1881-1888)» (σσ. 50 εξ.), το τέταρτο, «Η περίοδος της πατριωτικής έξαρσης (1888-1921)» (σσ. 52 εξ.), περιγράφει διάφορες βραχύβιες ερασιτεχνικές προσπάθειες και το ρεπερτόριο, που κυμαινόταν μεταξύ πατριωτικού δράματος και έργων φουστάνελας: το πέμπτο κεφάλαιο, «Η περίοδος του αστικού δράματος και της κομεντί (1925-1929)» (σσ. 69 εξ.), μεταφέρει το κλίμα του ελαφρού θεάτρου του αθηναϊκού Μεσοπολέμου στην Καρδίτσα, το έκτο, «Οι σχολικές παραστάσεις του Μεσοπολέμου–ο ζωγράφος Δημ. Γιολδάσης σκη-

νοθέτης και σκηνογράφος» (σσ. 75 εξ.), παρακολουθεί τις σχετικές σχολικές δραστηριότητες. Το έβδομο κεφάλαιο, «Ο Κώστας Παύλου (Πωλ) στο προσκήνιο – η παράσταση της *Βαβυλωνίας* και ο «Θεατρικός όμιλος Καρδίτσας» (1933)» (σσ. 84-100) μας παρουσιάζει τις καταπληκτικές μακέτες του Ξωγράφου και σκηνογράφου, που απηχούν και ορισμένες σκηνικές λύσεις του Εθνικού Θεάτρου στα πρώτα χρόνια του. Η μορφή του Παύλου θα μας ακολουθήσει και στα επόμενα κεφάλαια, για το παιδικό θέατρο, το θέατρο της Αντίστασης κτλ.

Το κεφάλαιο 8, «Το προπολεμικό “Παιδικό Θέατρο” Καρδίτσας (1929-1939) (περίοδος οπερέτας-επιθεώρησης-κωμωδίας)» (σσ. 101 εξ.) δείχνει και άλλες καταπληκτικές μακέτες του Παύλου, το κεφάλαιο 9, «Το κατοχικό-αντιστασιακό καρδιτσιώτικο θέατρο στην περίοδο του πολέμου (1941-1945) και η εντυπωσιακή δράση του Κώστα Πάυλου (Πωλ)» (σσ. 148 εξ.), αναλύει την παράσταση του *Στραβοξένου* και τις συνέπειές της, την απόσπαση του θιάσου του Παύλου στο θίασο του Βασίλη Ρώτα και την παράσταση του *Ρήγα Βελεστινλή* (με φωτογραφική αναπαραγωγή ολόκληρου του σκηνοθετικού βιβλίου του Παύλου σσ. 172-202 με κινησιακά διαγράμματα, σκίτσα κτλ., ένα ιδιαίτερα σημαντικό ντοκουμέντο, που δείχνει σε ποια επίπεδα ποιότητας μπορούσε να φτάσει το «θέατρο του βουνού»). Το κεφάλαιο 10, «Το θέατρο Καρδίτσας μετά την Απελευθέρωση και έως την λήξη του Εμφυλίου (1945-1950)» (σσ. 219 εξ.), περιγράφει μια «άχρωμη» περίοδο, όπου υπήρχε βασιικά μόνο το θέατρο των προσκόπων, του στρατού και του σχολείου. Το κεφάλαιο 11, «Η δεύτερη (και τελευταία) θεατρική περίοδος της “Λαϊκής Βιβλιοθήκης Καρδίτσας” (1950-1960) – θάνατος του Κώστα Παύλου (1962) και οριστική αποκοπή από την θεατρική παράδοση της πόλεως» (σσ. 270 εξ.) περιγράφει τις συνεχείς επισκέψεις αθηναϊκών θιάσων και την υποχώρηση της τοπικής θεατρικής δραστηριότητας: το κεφάλαιο 12, «Το θέατρο της δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης στην Καρδίτσα μετά το 1950» (σσ. 293 εξ.) αναλύει τη σχετική σχολική δραστηριότητα.

Μια πιο θετική κατάσταση δημιουργείται μόλις στην δεκαετία του 1980 με τη γενικότερη αποκέντρωση της θεατρικής δραστηριότητας στην Ελλάδα: το κεφάλαιο 13, «Η θεατρική κοσμογονία της δεκαετίας του 1980 και η σύσταση μονίμων ή μακροχρόνιων θεατρικών σχημάτων» (σσ. 319 εξ.) αναλύει τη δραστηριότητα του «Θεατρικού Ομίλου Καρδίτσας», του «Περιφερειακού Θεάτρου Καρδίτσας» (1976-2002), του «Πειραματικού Θεάτρου Καρδίτσας», του «Πρωτοποριακού Θεάτρου Καρδίτσας» (1985-1994) και της «Θεατρικής Σκηνης Καρδίτσας» (1984-2002). Το κεφάλαιο 14 αναφέρεται στο «Νέο Παιδικό Θέατρο στην Καρδίτσα (1983-2002)» (σσ. 348 εξ.) και το 15ο, «Δύο σημαντικοί σταθμοί: το πανελλήνιο φεστιβάλ ερασιτεχνικού θεάτρου Καρδίτσας (1984-2002) και το νεοσύστατο “Δημοτικό Εργαστήριο Θεάτρου Καρδίτσας”» (σσ. 360 εξ.) δείχνουν τη νέα άνθιση που περνάει η πόλη με την τόση έντονη θεατρική παράδοση.

Το τρίτο μέρος του τόμου, όχι μικρότερο σε έκταση (σσ. 365-683), αναλύει τώρα συστηματικά όλο το Νομό: «Το θέατρο στις κωμοπόλεις και στα χωριά του Νομού Καρδίτσας». Αυτή η χαρτογράφηση γίνεται φυσικά με βάση τις παλαιές διοικητικές ενότητες: κεφ. 16 τα χωριά από τώως Δήμου Καρδίτσας (σσ. 372 εξ.) – Μητρόπολη, Παλαιοκλήσι, Γεωργικό, Ρούσο, Φράγκο, Ξυνονέρι, Μέλισσα, Αγιοπηγή, Σταυρός, Αρτεσιανό, Καρδιτσιώμαγούλα και άλλα· κεφ. 17 τώως Δήμος Γομφών (έδρα Μουζάκι) (σσ. 403 εξ.): Μουζάκι, Δρακότρυπα (με τακτικό τοπικό θέατρο οικιών), Ροποτό, Κρυοπηγή, Ανθοχώρι, Βασιόνια, Πόρτη, Αμυγδαλή και άλλα· κεφ. 18 τώως Δήμος Ιθώμης (έδρα Φανάρι): Φανάρι, Μαυρομάτι, Κανάλια, Γελάνθη, Κάππα, Μαγούλα, Μαγουλίτσα, Ελληνόπυργο, Κρασιά, Πύργος, Χάρμα και άλλα· κεφ. 19 τώως Δήμος Μενελαΐδος (έδρα Ρεντίνα) (σσ. 559 εξ.): Ρεντίνα, Αηδονοχώρι, Βαθύλακο και άλλα· κεφ. 20 τώως Δήμος Καλλιφωνίου (έδρα Καλλιφώνι): Καλλιφώνι, Παλιούρι, Λουτρό, Φίλια, Καρποχώρι, Δασοχώρι, Ζαΐμι και άλλα· κεφ. 21 τώως Δήμος Κιερίου (έδρα Σοφάδες) (σσ.

589 εξ.): Σοφάδες, Πύργος, Γραμματικό, Βησσάριο, Μοσχολούρι, Κυψέλη, Πασχαλίτσα, Μαυραχάδες κι άλλα· κεφ. 22 τώος Δήμος Τιτανίου (έδρα Παλαμάς) (σφ. 617 εξ.): Παλαμάς, Ματαράγκα, Μάρκος, Ερμίτσι, Γοργοβίτες, Βλοχός, Κοσκινάς κι άλλα· κεφ. 23 τώος Δήμος Ταμασίου (έδρα Κτιμένη) (σφ. 662 εξ.): Κτιμένη, Λεοντάρι, Αχλαδιά, Ανάβρα, Κέδρος, Ασημόωρι. Εδώ η θεατρική ιστοριογραφία έχει πλησιάσει πλέον πολύ τη λαογραφία.

Μόνον όποιος έχει διεξαγάγει παρόμοιες έρευνες στην ύπαιθρο είναι σε θέση να εκτιμήσει τι μας χαρίζει εδώ ο κ. Βογιατζής: την ως τώρα πιο συστηματική καταγραφή θεατρικής δραστηριότητας σε ολόκληρο νομό με όλα τα χωριά του. Αν ο θεσσαλικός χώρος δεν είναι μια εξαίρεση, ιδιαίτερης θεατρικής άνθισης με βάθος χρόνου –τόσο πολύ που αναρωπείται κανείς σε ποιο χωριό τελικά δεν έπαιζαν θέατρο– τότε η χαρτογράφηση της θεατρικής δραστηριότητας στην ελληνική επικράτεια είναι έργο δυσχερές, που μπορεί να καλυφθεί μόνο με ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα και με τη βοήθεια των λαογράφων και τοπικών παραγόντων. Μια ρεαλιστική λύση στο πρόβλημα είναι όμως αυτό που έκανε και ο κ. Βογιατζής: μαζί με την θεατρική ιστορία μιας επαρχιακής πόλης να δοθεί και η χαρτογράφηση της σχετικής δραστηριότητας σε όλο τον νομό. Αυτό έκανε άλλωστε και η κ. Μελισσαροπούλου στη διδακτορική της διατριβή για τον Πύργο Ηλείας, όπου συγκέντρωσε όλες τις πληροφορίες για ολόκληρο τον νομό Ηλείας.

Μένει, σε πρώτη φάση, να ευχηθούμε στον κ. Βογιατζή να δει δημοσιευμένες με παρόμοιο λαμπρό τρόπο και τις υπόλοιπες συστηματικές εργασίες του για τα Τρίκαλα και το νομό Τρικάλων, για τη Λάρισα και το νομό Λαρίσης, και για το Βόλο, που θα έπρεπε να συμπληρωθεί με τα χωριά του Πηλίου. Συγχαρητήρια στο Δήμο Καρδίτσας, που με την περιποιημένη αυτή έκδοση δείχνει τον δρόμο που πρέπει, μελλοντικά, να ακολουθήσουν και άλλες πόλεις της ελληνικής επαρχίας. Μπορεί η Αθήνα να έχει πάνω από 100 θέατρα –κανείς δεν ξέρει τον αριθμό με βεβαιότητα– με τα σχολικά και τα ερασιτέχνικά, τους συλλόγους και τα σωματεία ίσως και πάνω από 200, αλλά η Ελλάδα όλη σίγουρα έχει πάνω από 1000 θέατρα! Αν η πικνότητα που δείχνει ο κ. Βογιατζής για τον θεσσαλικό χώρο επαληθευθεί και για άλλες περιοχές, είναι πολύ περισσότερα ακόμα. Κι αν συνδέσουμε αυτή την άνθιση με την ιστορική διάσταση ολόκληρου του 20ού αιώνα, φτάνουμε α) στο συμπέρασμα, πως πρέπει να προϋπήρχε κάποια σχετική παράδοση (διατύπωση παλαιότερα την υπόθεση πως αυτή βρισκόταν στα δρώμενα και τις μεταμφιέσεις του καρναβαλιού και του δωδεκαήμερου, δηλαδή τις πρωτοβάθμιες μορφές του παραδοσιακού λαϊκού θεάτρου, βλ. Β. Πούγγρε: «Το λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα», *Αρχαιολογία* 12, 1984, σφ. 53-56), και β) στην πρόβλεψη, πως το «μοντέρνο» λαϊκό θέατρο της επαρχίας (για τον όρο Β. Πούγγρε: *Θεωρία του λαϊκού θεάτρου*, Αθήνα 1985, σφ. 11 εξ.), του ερασιτεχνικού θεάτρου των νέων αλλά και των μαθητών, όπου οι παραστάσεις τους καθρεφτίζουν τον προβληματισμό του σημερινού σκεπτόμενου ανθρώπου και αποτελούν ένα αντίβαρο στην πλήξη, το αλκοόλ και τα ναρκωτικά, την ντίσκο και τα σκυλάδικα, την τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, έχει ένα λαμπρό μέλλον, φτάνει να καλλιεργηθεί η ιδέα ήδη από την σχολική εκπαίδευση. Και εδώ η σύγκριση με τις ευρωπαϊκές χώρες δείχνει ευοιμένες εξελίξεις (Β. Πούγγρε: «Το Θέατρο στο Σχολείο. Παιδαγωγικοί, ψυχολογικοί και θεατρολογικοί προβληματισμοί στη σύγχρονη ευρωπαϊκή εκπαίδευση» από τις εθνικές γιορτές και τη μορφωτική πράξη στο δραματοποιημένο παιχνίδι και το ψυχοδράμα», στον τόμο: *Κείμενα και αντικείμενα. Δέκα θεατρολογικά μελέτηματα*, Αθήνα 1997, σφ. 17-76). Άλλωστε συλλογικές δραστηριότητες αυτού του είδους, που καταλήγουν σε κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως είναι η θεατρική παράσταση, τονώνουν την τοπική αυτοσυνείδηση, τόσο απέναντι στις ισοπεδωτικές πρακτικές του εθνικού κράτους, όσο και απέναντι στους μελλοντικούς εφιάλτες της παγκοσμιοποίησης.